

TARTIŞMALI İLMİ TOPLANTILAR DİZİSİ

ASRIMIZDA HİRİSTİYAN - MÜSLÜMAN MÜNASEBETLERİ

Tebliğciler : Prof. Dr. Suat YILDIRIM
Doç. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK
Doç. Dr. Şaban KUZGUN
Prof. Dr. Mehmed AYDIN
Doç. Dr. Ömer Faruk HARMAN
Yrd. Doç. Dr. Süreyya ŞAHİN
Prof. Dr. Günay TÜMER
Müzakereciler : Prof. Dr. Mustafa FAYDA
Doç. Dr. Ali Arslan AYDIN
Dr. Ahmet EFE

BU KİTAP

İSLÂMİ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
TARAFINDAN HAZIRLANMIŞTIR

ilmî nesriyat
İÇ VE DIŞ TİCARET A.Ş.

Kâmilpaşa Sok. No: 7/1 Fatih/İST.- 34260

Tel: 523 15 85 - 523 54 57

Fax: 523 65 37

İLMÎ NEŞRİYAT : 10

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI

Tartışmalı İlmî Toplantular Dizisi: 16

İstanbul - 1993

Yayına Hazırlayan

ve Tashih Eden :

İsmail KURT

Dizgi: ENSAR NEŞRİYAT

Baskı ve Cilt : Fatih Ofset: 501 28 23

II
MÜSLÜMAN-HİRİSTİYAN DİYALOĞUNA
GENEL BİR BAKIŞ

Doç. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK
Ankara Üniveristesi
İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Kelime olarak diyalog; karşılıklı konuşma, iki veya daha fazla kişinin karşılıklı konuşması anlamına gelmektedir. Daha geniş anlamda ise diyalog; farklı ırk ve kültürlerden insanların, medenî ölçüler içerisinde, birbiriyle konuşması ve anlaşması yoludur.

Dinî alanda "Diyalog"; aynı dinden kaynaklanan gruplara veya farklı dinlere mensup insanların, inanç ve düşüncelerini zorla birbirlerine kabul ettirme yoluna gitmeden, birbirlerine sıcak ve hoşgörüyü bakabilmesi, ortak meseleler etrafında konuşması, tartışması ve işbirliği yapabilmesi anlamına gelmektedir.

Bu çerçevede içerisinde, tarihte, hem Hıristiyanların kendi aralarında, hem Müslümanlarla diğer din mensupları arasında "diyalog" faaliyetlerine rastlanmaktadır. Ancak bu, Hıristiyanların II. Vatikan Konsili'nden sonra gündeme getirilen resmî "Diyalog" şeklinde değil de tabii ve kendiliğinden oluşmuştur. Hıristiyan dünyasının, Müslümanlara karşı Haçlı Seferleriyle başlattığı ve Misyonerlik faaliyetleriyle devam ettirdiği soğukluk ve düşmanlık II. Vatikan Konsili'nde giderilmeye çalışılmıştır.

XX. Yüzyıl'ın başlangıcından itibaren dünyada meydana gelen siyasî ve ekonomik gelişme ve değişmelerden Hıristiyan kiliseleri, özellikle Katolik kilisesi de etkilenmiştir. Bundan dolayı Katolik kilisesi, kiliseler arasında varolan anlaşmazlıkları ve düşmanlıkları gidermek, bazı alanlarda işbirliği yapabilmek için bir "Konsil" toplamaya karar vermiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, üç yıl sürecek (1962-1965) bir konsilin Vatikan'da toplanması sağlanmıştır. Konsile 141 ülkeden 2860 kadar temsilci katılmıştır. Papa XXIII. Jean, konsili açış konuşmasında, Kilise'nin çemberini kırmasını, dışarıya açılmasını, dışarıyla ilgilenmesini istemiş ve bütün insanlarla "diyaloga" girmenin önemini belirtmiştir. Papa'nın bu mesajı, konsilin gündemini ve tartışılacak konuların ne olacağını belirtmiştir. Bunun üzerinde Konsil'de, ayrılmış Hıristiyanları yeniden kazanma ve onlara yaklaşma yolları üzerinde durulmuştur. Bunun yanında, asırlar boyunca, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında devam eden düşmanlıkların unutulması için gayret sarfedilmesi istenmiştir (1).

Katolik Hıristiyanların, Vatikan Konsili'nde, diğer Hıristiyan mezheplerine mensup olanlar yanında, Müslümanlarla "diyalog" yollarını arama gayretleri; tarihte yaşanmış ve tesirleri uzun asırlar almış "Haçlı Seferleri" anlayışının yanlışlığının kavranılması ve o savaşların zararlarının telafisi şeklinde değerlendirilebilir. Günümüzdeki gelişmeler için bu çeşit teşebbüsler normal görülebilir. Çünkü insanlar bugün, eskiye oranla, birbirleriyle daha yakın ticarî, siyasî, askerî, dinî ve kültürel münasebetler içerisindedirler. Bu münasebetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi; karşılıklı hoşgörü ve iyi niyet esaslarına bağlıdır. XXI. yüzyıla girerken, hemen hemen, her dinin hâkimiyet alanında olduğu gibi, Müslümanların hâkim olduğu yerlerde Hıristiyanların, Hıristiyanların hakim olduğu yerlerde Müslümanların bulunması da; karşılıklı olarak her iki tarafın birbiriyle iyi münasebetler içerisine girmesini zorunlu kılmaktadır.

1962 yılında başlayan II. Vatikan Konsili'nde, Kiliselerarası diyalog yanında, diğer din mensuplarıyla diyaloga girmenin önemi üzerinde durulmuş ve 1964 yılında, "Hıristiyanlık Dışı Dinler Sekreteryası" kurulmuştur. Bu Sekreteryaya üst seviyede bir Kardinal başkanlık etmektedir. Sekreteryaya, devamlı olarak Roma'da bulunan bir ekiple ve bölgesel piskoposlar ve çeşitli

1) Bkz. Concile Occumenique Vatikan II; Paris 1967, 696; M. L. Fitzgerald, "The Secretariat for Non-Christians is Ten Years Old", Islamochristiana, Rome 1975; 1/88- 90; Paul Peupard, "Concile Vatikan II", Dictionnaire des Religions (DR), Paris 1983, s. 305 - 308.

uzmanlarla işbirliği yaparak çalışmasını sürdürmektedir. İlk başkanlığını Kardinal Marella (1964-1973) yapmıştır. Daha sonra, sırayla Kardinal Pignedoli (1973-1980) ve Mgr. Jean Jadot (1980-1984) başkanlık görevinde bulunmuştur. Günümüzde de bu görevi Kardinal Arinze yürütmektedir (2).

Hıristiyanlık Dışı Dinler Sekreteryası'nın bünyesinde, ilk kuruluşundan itibaren, İslâm'la ilgili bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün ilk başkanlığını, 10 yıl süreyle, Afrika Misyonerler Topluluğu'ndan Fr. Coug yapmıştır. Coug'un ayrılmasından sonra bölümün başına, Rum Melkit Patriği V. Maximos'un Roma temsilcisi Suriye'li Abou Mukh getirilmiştir. Bu bölümün başında halen Dr. Thomas Michel bulunmaktadır. İslâm bölümünün de bir kısmı Roma'da, bir kısmı da değişik İslâm ülkelerinde görev yapmakta olan 11 tane danışmanı vardır (3).

Sekreteryası'nın kuruluşundan itibaren İslâm ülkeleriyle "diyalog" yolları aranmış ve Hıristiyanların Müslümanlarla "diyalog"a girmeleri 1966 Broumana-Lübnan Kongresi'nden sonra başlamıştır. Dünya Kiliseler Konseyi'nin, "Dünya Misyonu ve Evangelizm" programının bir parçası olan Broumana Kongresi'ne katılanlar; Hıristiyanların İslâm hakkında konuşmayı bırakmaları ve Müslümanlarla konuşmaya yönelmeleri gerektiği üzerinde durmuştur. Burada, ayrıca, Hıristiyan Dünyası'nda İslâm'la ilgili olarak yapılacak çalışmaların Müslümanlarla yapılacak Diyalog'a taşınabilecek nitelikte olması da tavsiye edilmiştir (4).

1966'lı yıllardan başlayarak, Müslümanlarla yakın münasebetlere girişen Hıristiyanlar, özellikle Katolik kilisesi, 1980'li yıllardan sonra, Türkiye ile de "Diyalog" yollarını aramış ve Türkiye'ye yönelik faaliyetleri 1987'den itibaren hız kazanmıştır. Hıristiyanlık Dışı Dinler Sekreteryası'nın başkanı Kardinal Arinze, 13 Mayıs 1987 yılında Türkiye'ye gelmiş ve İstanbul'daki "Episkopal Konferans"a katılmıştır. Türkiye'de kaldığı süre zarfında (13-21 Mayıs 1987) bazı din liderleriyle görüşmüş ve Ankara Üniversitesi'nde bir konferans vermiştir.

-
- 2) Bkz. Fitzgerald, "Secretariat for Non-Christians..." *Islamochristiana* 1/87; Maurice Borrmann, Müslümanlarla Hıristiyanlar Arasında Diyaloga Yönelişler, Çev. E. Mehmet Ümit, İstanbul 1988, s. 140.
 - 3) Bkz. Fitzgerald, "Secretariat for Non-Christians..." *Islamochristiana*, 1/87; Fitzgerald, "Twenty-five Years of Dialogue", *Islamochristiana*, Rome 1989, Sayı: 15, s. 114.
 - 4) Bkz. John B. Taylor, "The Involvement of the World Council of Churches in International and Regional Christian-Muslim Dialogue" *Islamochristiana*, Rome 1975, 1/97; Fitzgerald, "The Secretariat for Non-Christian...", *Islamochristiana*, 1/87-88; Jakque Jomier, "Dialogue Islamo-Chretien", *Dictionnaire des Religions* (DR), Paris 1983, s. 411.

Kardinal Arinze'nin gelişinden sonra Ankara Üniversitesi'yle Roma Pontifical Gregoriana Üniversitesi arasında, karşılıklı işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma gereğince Dr. Thomas Michel Türkiye'ye gelmiş (1987) ve Ankara İlahiyat Fakültesi'nde bir dönem Hıristiyanlık üzerine ders ve seminerler vermiştir. Michel, bundan sonra, (İzmir 1988) ve Konya (1989) İlahiyat Fakültelerinde ders ve seminerler yapmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde Ankara İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Hüseyin G. Yurdaydın, 1987-1988 öğretim yılında, Gregoriana Üniversitesi ile Pontifical Institute of Arabis Studies'de İslâm Tarihi dersleri vermiştir. 1988 yılında, Vatikan'da, Türkiye İlahiyat Fakülteleri'nden 12 ilim adamı ile Roma Katolik Enstitüsü'nden bir o kadar uzmanın katılmasıyla bir toplantı düzenlenmiştir (5). Bu toplantılara, daha sonra, Ankara (1990) ve Vatikan'da (1991) olmak üzere, devam edilmiştir.

Sekreteryaya, 1966 yılından bu tarafa, üç ayda bir yayınlanan Bulletin adlı bir dergi çıkarmaktadır. Ayrıca, Sekreteryaya, Diyalog konusunda çok sayıda eserler yayınlamıştır (6).

Diyalog, "Saint-Siège Sekreteryası" veya Kilise Ökümenik Konseyi gibi kuruluşların da işbirliğiyle sürdürülmektedir. Bunun dışında, bazı kuruluşların inisiyatifleriyle de bazı çalışmalar yapılmıştır. 1971 yılında, merkezi Cenevre'de olan "Zamanımızın İnanç ve İdeolojileriyle Diyalog Komisyonu" (D.C.I.) kurulmuştur. Kiliseler Ökümenik Konseyi, bu kuruluşun bünyesinde, İslâm Alt Komisyonu Bölümü'nü açmıştır. Bu Komisyon, Dünya Kiliseler Konseyi'nin "Dünya Misyonu ve Evangelizm" programı çerçevesinde, kuruluşundan itibaren, çeşitli ülkelerde diyalog faaliyetinde bulunmuştur (7).

Katolik Hıristiyanların yanında Ortodoks Hıristiyanlar da, 1984'lü yıllardan başlayarak, Müslümanlarla "diyalog"a girmiş ve bir seri toplantılar düzenlemiştir... "Müslüman ve Hıristiyan Konsultasyonu" (Muslim-Christian Consultation) adı ile yapılan diyalog toplantıları, İsviçre-Chambes Ökümenik Patrikliği Ortodoks Merkezi ile Ürdün Kraliyet Akademisi'nin organizetörlüğünde başlamıştır. Altıncısı 10-14 Eylül 1989 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan bu toplantıların ilk beşi (1984-1988) sırayla Ürdün veya İsviçre'de gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da yapılan ve "Dinde Çoğulculuk" konusu etrafında yapılan VI. Toplantı, Türkiye Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığı ile Ürdün Kraliyet İslâm Medeniyeti Araştırmaları

5) Bkz. Fitzgerald, "Twenty - Five Years of Dialogue", 1989, Sayı: 15, s. 117 - 118.

6) Bkz. Bormans, age. s. 140.

7) Bly Bormans, 140-145; J. Jomier, DR, s. 412.

Akademisi'nin işbirliği ile yapılmıştır. Bu toplantılarda sunulan tebliğler kitap haline getirilmiştir.

Yukarıda kısaca gelişimine temas ettiğimiz diyalog faaliyetlerine hem Katolik Hıristiyanların, hem Ortodoks Hıristiyanları ve hem de Protestan Hıristiyanların, birdenbire ve yoğun bir şekilde, ortaya çıkıp, "Diyalog" adı altında Müslümanlara yaklaşması şüphe ve ihtiyatla karşılanmıştır. Müslümanlar yanında olduğu gibi, Yahudi, bazı Hıristiyan ve diğer din mensupları arasında da bu çeşit şüphelere rastlanmaktadır.

Hıristiyanların, Haçlı Seferleri denemesi ve başlangıcı miladî ilk asra kadar geri giden, Anadolu'nun ve İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesiyle de "modern" bir anlayışa kavuşan "Misyonerlik" faaliyetlerinden sonra, birdenbire, dönüş yapıp, "Diyalog"a yönelmeleri bu şüphelerin kaynağı olmuştur. Günümüzde medenî ve medenî olduğu kadar da insanî kabul edilen böyle bir faaliyetin, yani "Diyalog"un şüpheyile karşılanmasının birkaç sebebi vardır:

1- Bu sebeplerden birisi, bizzat II. Vatikan Konsili'nin Kilise ile ilgili olan üçüncü bölümünde yer alan (Lumen Centium-İnsanların Işığı) ifadelerden kaynaklanmaktadır. Lumen Gentium adlı bölüm içinde "Kilise ve Hıristiyan Olmayanlar" başlığı altındaki kısım da şöyle denilmektedir:

"Nihayet İncil'i henüz kabul etmemiş olanların, çeşitli biçimlerde Tanrı'nın Halkı'na katılmaları için yola koyulmaları öngörülmüştür... Ama Tanrı'nın Kurtuluş Tasarısı, Yaratıcı'yı tanıyanların hepsini ve bunların arasında özellikle İbrahim Peygamber'in imanını uygulayarak, bizimle birlikte merhametli ve Kıyamet Günü'nde insanları yargılayacak olan tek Tanrı'ya tapan Müslümanları da kucaklayacaktır... Kilise, Tanrı'nın şerefini yükseltmek ve bütün bu umutsuz insanların kurtuluşunu gerçekleştirmek için Efendimiz'in "Her yarattığı İncil'i vaazedin" (Markos, 16/16) şeklindeki buyruğunu daima hatırlayarak, özenle bütün dünyaya İncil'in yayılmasını amaçlayan Misyonerlik faaliyetlerini sürdürmektedir ve desteklemektedir".

"Kilise'nin Misyonerlik Karakteri" başlığı altında da şuna yer verilmektedir: "Gerçekten de Peder tarafından Oğul'un gönderilmesi gibi, Mesîh İsa da Havarilerini: «Öyleyse gidin ve bütün insanları Peder, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz edin, size emrettiklerime uymayı onlara öğretin ve eğitin; işte dünyanın sonuna kadar bütün günler sizinle beraber olacağım» (Matta, 28/18-20) diyerek yollamıştır. «Baba beni gönderdiği gibi, ben de sizi gönderiyorum.»

“(Yuhanna 20/21). Mesih İsa'nın kurtuluşunun hakikatini müjdelemeyi amaçlayan bu önemli buyruğu, Kilise yeryüzünün son sınırlarına varıncaya kadar yerine getirmek için Havarilerden teslim almıştır (Bkz. Hav. İş. 1/8). Bundan dolayı Havari Pavlus'un "Vaaz etmez isem vay halime" (Korintoslulara I. Mektup, 9/16) şeklindeki sözlerini, Kilise kendisine söylemişçesine mevcut olmayan yerlerde cemaatler tam anlamıyla kuruluncaya ve bunlar İncil'i yayma görevini sürdüreceğe hale gelinceye kadar, Misyonerlerini göndermeye devam edecektir» (8).

Görüldüğü gibi II. Vatikan Konsili'nde, bir taraftan diyalog gündeme gelmiş, diğer yandan Kilisenin görevinin yeryüzünde herkesin Hıristiyanlığı kabul edinceye kadar süreceği kararlaştırılmıştır. Buna göre, Kilisenin görevini hakkıyla yapması, bütün insanların Hıristiyan olmasına bağlıdır. Bu görev, İncillerin ifadelerinden (9) ve Pavlus'un "Vaaz etmez isem vay bana" (10) sözünden çıkarılmaktadır. Yuhanna İncil'indeki "Sen beni gönderdiğin gibi ben de onları dünyaya gönderiyorum" (11) sözlerini Kilise, İsa'nın bu tebligatının bütün insanlara ulaştırılması yolunda bir emir saymıştır. Ancak Hz. İsa'nın, Peygamberliğinin gereği olarak Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırma yolunda gayret göstermesi ve Havarilerinin de bunu devam ettirmesi normaldir. Onlar, bunu yaparken, "irşad ve tebliği" esas almışlardır. Ancak Hıristiyanlık'ın yayılmasında takip edilecek yol Pavlus'ta yeni bir anlayışa kavuşmuştur. Bunu, Pavlus'un şu sözlerinden anlamak mümkündür: "imdi benim ücretim nedir? İncil'de olan selâhiyetimi ifratla istimal etmek için, İncil'i meccanen arzettimdir. Çünkü herkesten azadken, daha çok adam kazanayım diye, kendimi herkese kul ettim. Yahudileri kazanayım diye Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim şeriat altında olmadığım halde, şeriat altında olanları kazanayım diye, şeriat altında olanlara şeriat altında gibi davrandım. Allah'a karşı olmayanlara, Mesih'in şeriatı altında olduğum halde, şeriatı olmayan gibi davrandım. Zayıfları kazanayım diye, zayıflara, zayıf oldum; her ne suretle olsun, bazılarını kurtarayım diye, herkese herşey oidum. Hepsini İncil için yapıyorum, tâ ki ondan hissedâr olayım" (12).

8) Tanrı'nın Ailesi (Lumen Gentium), Latince'den Türkçeye Çev. Padre Vincenz R. Succi, İstanbul 1984, s. 36-38.

9) Bkz. Matia, XXVIII / 19-20; Markos, XIII / 9 - 11; Yuhanne, XVII / 18 - 21.

10) Korintoslular'a I. Mektup, IX/16

11) Yuhanna, XVII/18-21.

12) Korintoslular'a I. Mektup, IX/18-23.

Pavlus'un Korintoslular'a Mektubu'nda yer alan cümlelerde onun, Hıristiyanlığı yayabilmek için, Yahudilerle yahudi, Putperestlerle putperest, diğer inançlarda olan insanlarla da onların inancında imiş gibi hareket ettiği görülmektedir. Pavlus'un bu ikili rolü, daha sonraki Hıristiyan Misyonerleri için örnek alınmış ve onun sözleri bayraklaştırılmıştır (13).

Pavlus'un Hıristiyanlık'ı yaymaktaki ikinci yolu-metodu, bugün Hıristiyanların en çok sözünü ettikleri, "sevgi" dir. O, bunu da şöyle açıklamaktadır: "Eğer insanların ve meleklerin dilleriyle söylersem, fakat sevgim olmazsa, ses çıkaran bir bakır, yahut öten bir zil olmuş olurum. Eğer peygamberliğim olursa, bütün sırları ve her ilmi bilirsem ve eğer dağları nakledecek bütün bir imanım olursa, fakat sevgim olmazsa bir hiçim" (14). Pavlus, yapacaklarını, uyanık ve imanda kararlı olarak "sevgi" ile yapmalarını şu şekilde formüle etmektedir: "Uyanık olun, imanda kararlı bulunun, yetenekli-kabiliyetli kimseler olun (Soyez des hommes), kuvvetli olun. Herşeyiniz sevgi ile olsun" (15).

Bunun için de Kilise, bir yandan diyalog derken, öteki yandan misyonerleri göndermeye ve onları desteklemeye devam etmektedir (16). Bu durum da; "diyalog"un şartları ve metodu değişmiş bir "misyonerlik" şeklinde görülmesine yol açmıştır. Böyle bir metot değişikliği Hıristiyanlar için bir zorunluluk halini almıştır. Çünkü; Miladî ilk asırdan başlayan Hıristiyanlığı yayma yolu olarak görülen Misyonerlik; Müslüman ve diğer din mensupları arasında "antipati"ye yol açmıştır. Hangi şekilde olursa olsun bir Hıristiyan'ın, Hıristiyan olmayan birisine yaklaşması ihtiyat ve şüpheyle karşılanmıştır. Hıristiyanlar, kendilerine karşı olan menfi tutumu değiştirme, asırlardır bütün gayretlerine rağmen başarısızlıklarını başarıya çevirme yolunu "sıcak" münasebetlerde görmüşlerdir. Bu yol, II. Vatikan Konsili'nde "Diyalog" şeklinde olgunlaşmıştır. Bu da, Müslümanlar arasında uzun zaman görev yapmış "Misyonerler" in ulaştığı oldukları kanaatin neticesidir (17). İslâmî gelişmenin

13) Bkz. Tanrı'nın Ailesi, s. 37.

14) Korintoslulara I. Mektup, XIII/1-3.

15) Korintoslular'a I. Mektup, XVI / 13 - 14; La Bible, Paris 1977.

16) Bkz. Lumen Gentium (Tanrı'nın Ailesi), 37, A. Perbal, "Projets, Fondation et Debuts de la Sacree Congregation de la Propagande", Histoire Universelle Des Missions Catholiques (HUMG), Paris 1957, II / 109 - 110.

17) Bkz. Ahmet Rıza, Batı'nın Doğu Politiasının Ahlâken İflası, Fran. Çevr. Ziyad Ebuzziya, Ankara 1988, 83 - 90, 117 - 118; G. Ostrogorsky, Bizans Devleti tarihi, Çev. F. Işıltan, Ankara 1981, 490 - 527; M. Halidi - Ö. Ferruh, İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm, Çev. Ö. Şekerci, İstanbul 1985, s. 71; J. Jomier, "Dialogue...", DR- 412.

silâhla durdurulamayacağını anlaşılmaması üzerine "Misyonerlik" faaliyeti sistemli olarak başlatılmıştır. Haçlı Seferleri'nden sonra ortaya çıkan (1208) ve Paya III. Innocente tarafından da onaylanan Fransızken tarikatının kurucusu François d'Assise, Müslümanlara karşı yapılan Haçlı Seferleri'nin faydasızlığı ve Müslümanlara ancak "Sevgi" ile yaklaşılacağını, İslâmî gelişmenin bu yolla durdurulabileceği kanaatini uygulamaya koymuştur. Daha sonra Fransızken tarikatına katılan İspanyol Raymond Lule, aynı metodu benimsemiş, Arap dili ve İslâm felsefesini öğrenerek, Müslümanlar arasında faaliyet göstermiştir (18).

Bütün gizli ve açık faaliyetlerine rağmen Hıristiyan Misyonerleri, Müslümanlar arasında istenilen neticeye ulaşamamış ve antipati ile karşılaşmışlardır. Misyonerlere karşı takınılan menfi tavır, onları daha sempatik metotlar benimsemeye sevk etmiş görünmektedir. bu metot da; Müslümanlar'ın kalbini Hıristiyanlık'a ısındırma, onları etkilenme yolu olarak "sevgi", "samimiyet" ve Müslümanlar'ın inançlarına "saygılı davranmak" tır. Bu yolu merkezi Londra'da bulunan "International Missionary Concil" sekreterliğinde bulunmuş William Paton, özetle, şöyle belirtmektedir:

Müslümanlara yaklaşmakta dikkatli olmalıyız. Hıristiyanın Müslümana ilk mesajı doktrin değil, "sevgi" olmalıdır. İslâm ülkelerine yayılmış olan büyük Misyoner okulları, kolejler ve hastaneler bu yaklaşımın göstergesidir, şahitleridir. Eğer Hıristiyanın ilk mesajı sevgi olursa, burada, Hıristiyanlık'ta Müslüman'a cazip gelecek unsur, İsa Mesih'in karakteridir. Tecrübeli bir İslâm araştırmacısının anlattığına göre, Modern Müslümanlar, Muhammed'de İsa-Mesih'in karakterine dayalı bir figür oluşturmaya çalışmaktadır. İsa-Mesih'in karakteri Müslümanları, Hıristiyanların ona olan tutumlarını anlamaya götürecektir. Müslüman, İsa'da Tanrı'nın ahlâkî karakterini görecektir (19).

Uzman bir misyoner olan Erich Bethmann'ın, başarılı olmaları için, Misyonerlere tavsiyelerinin başında "sevgi" gelmekte ve Müslümanlara sevgi ile yaklaşmak gerektiğini savunmaktadır (20). Bunun yanında o, Müslümanların

18) Bkz. J. Richard, "Les Missions Chez Les Mongols aux XIII e Siecles, Histoire Universelle des Missions Catholiques (HUMC), Paris 1956, I / 117 - 178; Raymond Sugranyes de Franch, "Raymond Lulle, Ses Idees Missionnaire", HUMC, I / 207 - 210, 216 - 218, G. Berker, O'nun izinde, Istanbul 1985, s. 71; Marguerite Marie Thiollier, Dictionnaire des Religions, Belgique 1982, s. 147, 223 - 224.

19) William Paton, Jesus-Christ and World Religious, London 1938, s. 33 - 34; Ayrıca Bkz. W. Paton, Christianity in the Eastern Conflicts, London 1937, s. 9 - 10.

20) Bkz. Erich W. Bethmann, Bridge to Islam, Gr. Britain 1953, s. 204 - 205.

inancı konusunda Hıristiyanların nasıl bir tavır takınması gerektiğini özet olarak şu şekilde dile getirmektedir:

Müslümanların dininden ve dinî kurumlarından konuşurken çok dikkatli ol. Muhammed'den yalancı peygamber olarak bahsetmek, Müslüman'ın İsa'nın "Fahişe'nin oğlu" demesi gibi bir şeydir. (Bu ne kadar başarılı ise, o da o kadar başarılıdır.) Sen, "Muhammed İslâm Peygamberidir" demekle hiç bir şey kabul etmiş olmazsın (21). Ayrıca, İsa'dan Allah'ın oğlu diye bahsetme; çünkü Müslümanın nazarında bu bir küfürdür (22).

Misyonerlerin Hıristiyanlık yaymada ve Müslümanlara yaklaşımda takip edecekleri metotlar, "Method of Mission Work among Moslems" adlı kitapta da tavsiye edilmiştir. Bunlardan birisinin şu oluşu belirtilmektedir:

"Birinci planda öyle yapalım ki, Müslümanlar, onları sevdiğimize kâni olsunlar. Böylece onların kalbine girmeyi öğrenmiş oluruz. Misyonerlere gerekli olan, zahirde bütün Doğu ve Müslüman milletlerin âdetlerine saygılı olmalıdır. Tâ ki bununla kendilerini dinleyenler arasında, fikirlerini yayma fırsatına kavuşabilsinler. Meselâ, 'Hz. İsa mutlaka Allah'ın oğludur' demekten kaçınılmalı ki buna inanan kimseler nefret etmesinler. Onlara yaklaşmak mümkün olunca istenildiği şekilde propaganda yapılabilir" (23).

İslâm ülkelerinde uzun zaman görev yapıp, Müslümanları yakinen tanıyan Hıristiyanların tavsiyeleri II. Vatikan Konsili'nde gündeme gelmiş, tartışılmış ve Müslümanlara yaklaşma metodunda değişikliğe gidilmesi kabul görüş olduğu anlaşılmaktadır. Konsil'de Hıristiyan olmayanlara, Müslümanlara Hıristiyanların müspet bakması, sıcak, samimî ve sevgi ile yaklaşması kararlaştırılmıştır. Bu kararda Müslümanların, İsa Mesih'i, ilah kabul etmeseler de, peygamber olarak onu ve annesini yüceltmiş olmaları etkili bir unsur olarak görülmüştür. Yine bunun yanında Hıristiyanların, İslâm hakkında konuşma yerine Müslümanlarla konuşmaya ağırlık vermesi istenmiştir. Hıristiyan Dünyası'nda İslâm'la ilgili çalışmaların, Müslümanlarla diyaloga taşınabilecek nitelikte olması da tavsiye edilmiştir (24).

21) Bethmann, s. 205, Ayrıca Bkz. s. 205 - 208.

22) Bethmann, s. 208.

23) M. Halidi Ö. Ferruh, s. 59.

24) Bkz. Concile Oecuménique Vatican II. 696, 692 - 700; Fitzgerald, "The Sekretariat for Non - Christians...", Islamo - Christiana I / 88 - 90; John B. Taylor, "The Involvement of the World Concile...", Islamo - Christiana, I / 97; Bormans, Müslümanlarla Hıristiyanlar Arasında Diyaloga Yönelişler, s. 79 - 80.

Kur'ân sınırlarını belirlediği esaslar içerisinde Müslümanlar, diğer din mensuplarına "en güzel şekilde ve hoşgörü" ile yaklaşmış; İslâm ülkelerinde müslüman olmayanlar Müslümanlarla günlük hayatta, beraber ve işbirliği içerisinde yaşamıştır. Müslümanlar, diğer din mensuplarıyla olan münasebetlerinde müsamaha ve adâleti temel esas olarak benimsemiş, Kur'an'ın "*Rabbinin yoluna hizmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış*" (Nahl, 125) emriyle hareket etmiştir. İslâm'ın hoşgörüsü ve Müslüman'ın anlayışı, din olarak İslâm'ın geniş alanlara kısa zamanda yayılmasına sebep olmuştur.

İslâm'ın yayılması karşısında Hıristiyanların gerilemesi ve Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen yerlerin Müslümanların eline geçmesi; Hıristiyan Dünyası'nda ikili bir "taarruz"un başlamasına vesile olmuştur. Bunlardan birisi Haçlı Seferleri, diğeri Misyonerlik'tir. Her iki tavır da Müslümanlar üzerinde menfi tesir meydana getirmiş, her Hıristiyan "misyoner" görülmüş, ihtiyatla karşılanmış ve Müslüman-Hıristiyan yakınlaşmasını dondurmış, asgarî seviyeye düşürmüştür. Bunu normal seviyeye çıkarmak, Haçlı Seferleriyle başlayan ve "Misyonerlik" le doruk noktasına ulaşan menfi durumu müspete çevirmek için, Hıristiyan dünyasında arayışlar başlamış ve yeni "oluşumlar" a ihtiyaç hissedilmiştir. Bu "oluşum", Müslümanlar arasında faaliyet gösteren misyonerlerin ve Oryantalistlerin raporlarında yer almıştır. Uzun zamanın mahsulü olan raporlar ve görüşler Katolik Kilisesi'nce değerlendirilmiş ve "Müslüman-Hıristiyan diyalogu" planında etkisini göstermiştir. Bu tartışmalara yolaçmış ve Hıristiyanlar arasındaki farklı anlayışlardan kaynaklanan ayrılıkları giderme yolu da, "diyalog" tartışmalarında görülmüştür. Müslüman-Hıristiyan münasebetlerinin yeni bir tipi olan "Diyalog" müsbet karşılanmıştır. Burada önce karşılıklı sevgi ve saygı söz konusu edilmiştir. Bu hareketin öncüleri; aralarında Tunus Arap Dilleri Enstitüsü'nün kurucusu P. Demersman, Louis Massignon ve bir çok ülkenin Hıristiyan Oryantalistleridir. Bunlarca önerilen teklif, Kilisece de kabul edilmiş ve II. Vatikan Konsili'nde Hıristiyan olmayan dinler konusundaki açıklamada müşahhaslaşmış ve "Hıristiyanlık Dışı Dinler Sekreteryası"nda İslâm Bölümü kurulmuştur (25).

İkinci Diyalog'da şüpheye yol açan diğer bir husus; diyalog çalışmalarında görev almış olan kimselerin, daha önce bizzat Misyonerlik görevlerinde bulunmuş olmalarıdır. II. Vatikan Konsili'nde oluşan "Hıristiyanlık Dışı Dinler Sekreteryası"nın başkanlığına getirilen Kardinal Pignedoli, bu

25) Bkz. J. Jomier, "Dialogue...", DR. 412.

göreve getirilmeden önce, "Halkları Hıristiyanlaştırma Cemaati" nin sekreterliğini yapmıştır. Sekreteryanın İslâm Bölümü başkanlığını üstlenen Fr. Coug, Afrika Misyonerler Topluluğu (Beyaz Bukalar) Üyeliğinde bulunmuştur (26).

Bunun yanında Müslümanlar arasında "diyalog" adı altında ve "tolerans" yolları denenerek Hıristiyanlaştırma çalışmalarının yapıldığı, Hıristiyanların sayısını artırma gayreti içinde buldukları dikkati çekmektedir. Endonezya'da eğer doğruysa, kendilerinin verdiği istatistiklerde, bir yılda Hıristiyanların % 1,9'dan % 12,0'ye varan bir artış göstermesi bu şüpheleri artırmaktadır. Çünkü bu artış, normal bir artış değil, ancak Hıristiyanlaştırma yoluyla olabilecek bir artıştır (27).

Üçüncü Diyalog'un "Misyonerlik" in yeni bir şekli olarak görülmesidir. Bu, Hıristiyan araştırmacılar ve hatta "diyalogcular" arasında tartışma konusu olmuştur. Wilfred C. C. Smith, Diyalog'un "Misyonerlik" in bir şekli olarak görmenin erken olduğunu belirtirken bazı ipuçları vermektedir. O, şöyle demektedir:

"Diyalog kelimesi, son yıllarda hem Roma Katolik, hem de Protestan Kilisesi'nde ön plâna çıkmıştır. Büyük hareketler (Misyonerlik) hâlâ zihinlerdedir. Fakat bu düşüncenin önceki Evangelistik (Misyoner) Hareketinin bir transformasyonu olup-olmadığını söylemek henüz erkendir" (28). Islamo-Christiana Dergisi'ndeki bir makalesinde Taylor, bu konuyu açıkça şöyle ortaya koymaktadır: "... Müslümanlar arasındaki Misyonerlik (mission) çalışmaları diyalogun önemini ortaya koymuştur. Burada sözkonusu "diyalog", misyonerliğe bir alternatif değil, bizzat şartlara uygun misyonerliktir (mission)" (29).

Kanaatimizce Taylor, burada, "Diyalog"un nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. bunun yanında bir Katolik Başpiskoposu olan Antonio Jose Peteiro Freire, 1990 yılında, "Diyalog"u çağın ayırmedici özelliği görmekte ve

26) Bkz. Fitzgerald, "The Secretariat for Non - Christians..." , Islamochristiana, I / 87; Fitzgerald, "Twenty - Five Years of Dialogue", Islamochristiana, XV / 114; Baki Adam, "Misyonerlikten Diyaloga: Tarihi Gelişimi İçerisinde Hıristiyanların Müslümanlara Yaklaşımı", Ankara 1990 (Basılmamış Doktora Semineri), s. 17 - 18, 22-23

27) Bkz. François Raillon, "Chretiens et Musulmans en Indenesie: Les Vois de la Tolerance", Islamo-Christiana, XV / 153 - 157.

29) J. B. Taylor, agm. Islamochristiana, I / 97 (burada mission kelimesi, misyonerlik olarak tercüme edilmiştir.)

II. Vatikan Konsili'nden sonra, Katolik Kilisesi'ni "Misyonu"nu icra etmek için "Diyalog"u seçtiğini belirtmektedir" (30). Ayrıca, Türk gazetelerinde yer alan haberlere göre, Papa'nın, Katolik misyonerlerinin faaliyetlerini artırması yolundaki raporunu (31) ve "At'a Müslümanların alınmasını istemiyor" şeklinde yorumlanan görüşlerini (32), Kiliseler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik "Bölücü faaliyetleri" destekleyen faaliyetlerini (33) de ilâve etmek gerekmektedir.

Katolik Hıristiyanlar yanında Ortodoks Hıristiyanların da tavrını ve "Diyalog" daki samimiyetlerini de değerlendirmek lâzımdır. Ortodoks Hıristiyanlar, 1984'lerde, Müslümanların temsilcisi sıfatıyla "Diyalog toplantıları" nı organize eden İsviçre Ortodoks Merkezi Başkanı Metropolit Prof. Dr. Damaskinos Papandreou'dur. Yunanistan'da Müslüman Türklere karşı takip edilen dinî siyaset karşısında, öncelikle Diyalog çalışmalarının faydasına inandığını zannettiğimiz Metropolit Damaskinos'un çıkmasını beklerdik. Çünkü Yunanistan'da Müslüman Türklere karşı başlatılan siyasette başrolleri bizzat rahibler ve metropolitler oynamıştır. (34). Bunlar ve gelişen olaylar karşısında ben, ne Damaskinos'un, ne de İstanbul'da yapılan "Diyalog Toplantısı"na Yunanistan'dan katılan ve aralarında hukukçuların da bulunduğu tebliğcilerin müspet bir tavrına rastlamadım. Halbuki bunlar İstanbul toplantısının "Sonuç bildirisi"ne katılmış ve kabul etmişlerdir. Böyle "çift standartlı" tavırlar ister istemez "Diyalog"un samimiyetine gölge düşürmektedir.

Yukarıda üç madde altında özetlemeye çalıştığımız hususlar gözönüne alındığında; Hıristiyanlar'ın misyonerlik faaliyetlerinden vazgeçmedikleri ve "Diyalog"un da bunun kılıfı olduğu, çağın şartlarına uydurulmuş "misyonerlik" olduğu söylenebilmektedir. Kilise, bir yerde Hıristiyanlığı yerleştirmek için üçlü bir yol takip etmiştir. Biri doğrudan Hıristiyanlaştırma; diğeri o ülkenin aydınlarının eserlerine nüfuz etme ve kültürlerine girme; üçüncüsü Batı medeniyetiyle Hıristiyanlığı aynı gösterme gayretidir (35). Tabii Slav milletlerinin din değiştirmesinin, Hıristiyanlaşmasının Misyonerlerin parlak bir zaferi olarak görüldüğü (36) göz önünde bulunursa; işin önemi daha iyi anlaşılır.

30) Bkz. A. J. Poteiro Freire, "dilaogue With Islam", L'Ossenvatore Romani, N. 42 - 15 October 1990, s. 3.

31) Bkz. Zaman Gazetesi, 23.5. 1991, s. 1.

32) Bkz. Milliyet Gazetesi, 19 Ekim 1990

33) Bkz. Zaman Gazetesi, 23. 5. 1991, s. 1.

34) Bkz. Milliyet Gazetesi, 30.6.1990.

35) Bkz. J. Danielou, "L'Idée Missionnaire Dans L' Englise, HUMC, I / 19 - 22

36) Bkz. Sir Charles Eliot, Avrupa'daki Türkiye, Çev. Adnan Sınar - Şevket Serdar Türet, Tercüman 1001 temel Eser, II / 22, 49 - 50.

Hıristiyanların 1964'de başlattıkları "Diyalog"u İslâm, diğer dinlere sıcak bakışında ve Hıristiyanları Ehl-i Kitap görüşünde göstermiştir. Bunun için, "Diyalog" ismiyle olmasa da, uygulamadaki örneklerle, bugün "diyalog" diyebileceğimiz bir anlayış, İslâm'ın yayıldığı döneme kadar geri gitmektedir. Kur'an'ın yaklaşımı Müslümanlar tarafından daima uygulanmış ve halen de uygulanmaktadır. En güçlü dönemlerinde bile Türkler, hâkimiyetleri altındaki diğer din mensuplarına hoşgörü örneklerini göstererek ve işbirliği yaparak en iyi misal olmuştur.

Günümüzde, inanan insanlar arasında, girişte belirtilen anlamda, diyalog çalışmalarının faydalı bulunduğu kanaatindeyiz. Bu, insânî ve ahlâkî bir davranıştır. Art niyet taşımayan, samimi ve gerçek anlamdaki bir diyalogda Müslümanların da istifadeleri olacaktır. Çünkü İslâm'da "tebliğ" esası vardır. İslâm İlkeleri'nin, gerek Müslümanlara ve gerekse Müslüman olmayanlara ulaştırılmasının yolu tebliğdir. İslâmî tebliğde, aldatma, kandırma, baskı yapma hileli yollara sapma gibi esaslara yer yoktur. Açıklık, samimiyet ve doğruluk temel prensiptir. Bu metodu Kur'an şu şekilde ortaya koymaktadır:

"Ey Muhammed! Bundan ötürü sen birliğe çağır ve emrolunduğun gibi doğru ol; onların heveslerine uyma ve şöyle de: Allah'ın indirdiği Kitab'a inandım, aranızda adaletle hükmetmekle emrolundum. Allah, bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir; bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz kendinizdir" (37), "Ey Muhammed! Rabbinin yoluna, hikmetle güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış; doğrusu Rabbin doğru yolda olanları da sapıtanları da iyi bilir" (38).

Ehl-i Kitap ile mücadelenin nasıl olacağını da Kur'an şöyle ortaya koymaktadır: *"İçlerinden zulmedenler müstesna olmak üzere Ehl-i Kitap ile en güzel bir şekilde mücadele edin ve "Bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim Tanrımız da, sizin Tanrınız da birdir. Biz O'na teslim olanlarız (müslimanlarız) deyin" (39) Kur'an hak ve hakikat yolunu açıkladıktan sonra, mesajını ulaştırdıktan sonra, inanıp-inanmamayı insanın ihtiyarına bırakır; inanıp, yararlı iş yapmanın kişinin menfaatine olduğu hakikatini de ortaya koyar. Neticede "Sizin dininiz size, benimki de banadır." (40) prensibini*

37) Şurâ, 42/15.

38) Nahl, 16/125.

39) Ankebût, 29-46.

40) Kâfirun, 109/6

yerleştirerek, bugünkü "Diyalog" çalışmalarındaki ölçüyü ve metodu en vezic şekilde açıklar.

İslâm'la ilgili olarak verdiğim bu bilgiler; sadece "tebliğ" ile "misyonerlik" arasındaki farkı belirtmek ve Müslümanların da gerçek anlamdaki bir "diyalog"dan korkacak bir şeylerinin bulunmadığını ortaya koymak amacıyla yöneliktir. Aslında Müslümanlar da, hakikî anlamdaki bir "diyalog"a kendi düşüncelerini taşımamalıdır.

Biz, herkesi, Allah'ın bir yarattığı ve kutsal bir emaneti bilmekte; Yunus Emre'nin, "*Yaratılmışları severiz Yaradan'dan ötürü*" ifadesindeki anlayışla görmekteyiz. Bundan dolayı, yazdıklarımızın ışığında, bugün, insânî ve insanî olduğu kadar da medenî bir davranış olarak değerlendirdiğimiz "diyalog" faaliyetlerinin hedefine ulaşması, istenilen gayenin elde edilmesi için, şu hususların göz önünde bulundurulmasında fayda mütalâa etmekteyiz:

1. Diyaloglarda, sinsi, gizli, siyasi vb. gâyeler güdülmemeli, samimiyet esası benimsenmeli; "Misyonerlik" in veya "tebliğ" in yeni bir metodu gibi görülmemeli ve bu çeşit îmâlar giderilmelidir.

2. Diyalog olsun diye dinî emirlerde te'vile, zorlamaya gidilmemeli, her din olduğu gibi sunulmalıdır. Bütün gerçekler ortaya konulduktan sonra, Kur'an'ın ifadesiyle, "*Sizin dininiz size, benim dinim bana*" denilebilmelidir.

3. Diyalog toplantılarında her din; inanç, ibadet, muâmelât ve ahlâk esaslarıyla da ortaya konulabilmeli ve bu gerçekler bilindikten sonra herkes kendi dininin sınırları içinde kalabilmelidir. Sadece "tolerans", "sevgi" vb. gibi konularla sınırlı kalmamalıdır.

4. Her dinin mensupları, diğer din mensuplarıyla diyaloga girmeden önce, kendi dinine mensup gruplar arasında diyalogu gerçekleştirilmeye çalışmalıdır.

5. Müslüman ülkelere yönelik "Misyonerlik" çalışmalarının sona erdirilmesi için ortak tavır alınmalıdır.

6. Seçilen Din ve milliyet farkı gözetilmmeden, zulme uğranan milletler yanında yer alınmalıdır.

7. Diyalog, eşit şartlarda ve eşit zeminlerde olmalıdır. Her dini temsilen uzman kişiler, bu sahada uzmanlaşmış kişiler diyalog çalışmalarında görev almalıdır.

8. Diyalog, lafta kalmamalı, fiiliyatta da kendini göstermelidir.

9. Türkiye ve hatta Müslüman Ülkeler için, bu "Diyalog" faaliyetlerinin faydalı olması isteniyorsa; Diyalog, resmi bir politika çerçevesinde ve belirli bir kurumca yürütülmelidir. Çünkü Hıristiyan taraf, organize olarak ve resmî sayılabilecek bir politika ile bu işi yürütmektedir. Türkiye'de de bu işi yürütecek bir "Diyalog Enstitüsü" kurulmalı ve bu işi çalışma alanı olarak seçecek, hem İslâm'ı ve hem de Hıristiyanlığı iyi bilen, bir kaç dilde konuşup yazabilen elemanlar yetiştirilmelidir.